

X., 2009. – №1. – С. 18-20; 4. Керпатенко Ю. В. Комп'ютерний інтержаргон в умовах глобалізації / Ю. В. Керпатенко // Науковий часопис університету імені М. П. Драгоманова. – 2009. – Вип.3.– С. 59-63; 5. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м.Херсона: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / С.А. Мартос; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. — Луганськ, 2006. — 20 с.; 6. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Херсонський держ. ун-т. — Херсон, 2006. — 244 с.; 7. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Т., 2005. — 260 арк.; 8. Панова Р. Ю. Психологічні функції ненормативних мовленнєвих конструктів у комунікативній поведінці студентської і учнівської молоді. – Донецьк, 2008. – 167 с.; 9. Соловьева Т. А. К проблеме слэнга / Т. А. Соловьева // Ученые записки Ивановского государственного педагогического института. – 1961. – Т.27. – С. 109-127; 10. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соц. диференціація укр. мови / Л. Ставицька. – Київ: Критика, 2005. – 464 с.; 11. Sabljak T. Rječnik hrvatkoga žargona / T. Sabljak. – Zagreb: V.B.Z., 2001. – 376 s.; 12. Tepes L. „, Bок, komad! Šta ima?“ – neke osobitosti govora mladih / L. Tepes // Jezična norma i varijeteti. – Zagreb, 1998. – S. 583-588.

Нікітіна Ф.О. (Київ, Україна)

Етнічне та соціологічне підґрунтя ономастикону

У статті досліджуються деякі аспекти українського ономастикону.

Ключові слова: ім'я, ономастикон, етнічне.

В статье исследуются некоторые аспекты украинского ономастикона.

Ключевые слова: имя, ономастикон, этническое.

The article investigates some aspects of Ukrainian onomastics.

Key words: name, onomastics, ethnic.

Значну частину європейського ономастикону, зокрема, східнослов'янського становлять власні імена та похідні від них прізвища античного походження, переважно грецького.

Ці запозичення з'явилися після Хрещення Київської Русі головним чином з візантійських джерел, хоча їхні витоки можна знайти ще в давньогрецькій мові. Запозичені імена не відразу прижилися та стали звичними. Є історичні свідчення про те, що значна кількість наших предків мала подвійні імена – дохристиянські (поганські) типу прізвицьк і власне християнські, які надавалися при хрещенні на честь святих, великомучеників та інших християнських достойників. Латинських імен порівняно з грецькими (візантійськими) було запозичено небагато і вони мали не таке яскраве релігійне забарвлення. Основні з них чоловічі – Павло (від лат. paulus «малий», воно було популярним, оскільки це було ім'я апостола, просвітителя язичників. Популярними були також Марко, Антоній (Антін), проте навряд чи вони пов'язувалися з певними давньоримськими реаліями, вони теж до свого розповсюдження серед загалу були іменами християнських достойників.

До жіночих імен латинського походження належать Марина, Матрона, Акилина.

Два останні при адаптації до українського мовлення перетворилися на Мотрю, Килину, є й варіанти Кулина, Калина, навіть Калена. Варто нагадати, що Килина походить від лат. *aquilina* «орлиця». Серед імен, запозичених з візантійського джерела, значну кількість склали ті, що в оригіналі починалися із розповсюдженого прислівника *eu* («добре, гарно»), вони є прикметниками, підсиленими цим прислівником, через що мають яскраво позитивні значення: Євлогій, Євлалій (той, що добре говорить), Євлампій (з хорошим світлом, блискучий), Євфимій «доброзичливий» (буквально: з хорошим духом, добрим настроєм), Євстафій (стійкий) та ін. Проте у такому вигляді, тобто з початковим *ев-*, вони збереглися головним чином у церковних метричних книгах. Серед народу, який носив ці імена, вони піддалися значній адаптації. Річ у тому, що і в цих і в інших грецьких назвах (де на початку, а де посередині) були невластиві українським мовцям звуки, зокрема ті, що передавалися літерами Θ (тега), Φ (фі), та й самий початок *ев-* виявився незручним для мовця, він або змінював початковий голосний, або зовсім відкидав його, оскільки звука -ф- в українській фонетиці не було, певно до 20-х років 20 ст., коли він почав «утверджуватися» завдяки численним іншомовним запозиченням (фігура, факт, фото та багато ін.) Адже славетний «Словар» Б.Грінченко, що відбивав мовну картину кінця 19-го поч. 20 ст., констатував відсутність -ф- в українській мові.

В російській мові в писемному варіанті до відомої реформи 1918 р., який скасував багато застарілих літер для передавання Θ у запозичених словах існувала так ж (запозичена) літера Θ за назвою «фіта», в усному варіанті вона звучала як -ф-. Відтак у дореволюційні часи ім'я та по батькові славетного мовознавця Фортунатова (Филипп Фёдорович у сучасному написанні) мало різні ініціали – Ф.Θ.)

В українському мовленні до 20-х – 30-х років 20 століття відбувалися значні та різноманітні заміни -ф-, зокрема через -х- (Юхим, Хима з імен Євфимій, Євфимія), хв (Хведір замість Федір від гр. *Θεόδωρος*), т (Текла, Текля замість *Θέκλα*), п (Опанас, Панас замість *Αθανάσιος*, «безсмертний»); проте від останнього є й форма Танас; в (Векля=Текля), іноді заміни звуків були настільки разючими, що нове адаптоване ім'я не дуже нагадувало оригінал: Євстафій перетворився на Остапа, Євдокія на Явдоху (зі зменшувальним варіантом Вівдя), Євфимій на Юхима. Подальше утворення скорочених («домашніх») імен, а від них прізвищ відводило нові утворення від візантійських запозичень, призводило до забуття внутрішньої форми (що мала в оригіналі підвищене позитивне значення), навіть дещо «замаскувало» первинну спорідненість запозичених імен. Так від імени Юхим утворилося «домашнє» ім'я Юшко з цілком мотивованим фонетичним переходом -х- в -ш-, а від нього теж фонетично обумовлене (з подальшим переходом -ш- у -щ-) прізвище Ющенко. Від жіночого імені Хима утворилося прізвище Химич, а від нього похідне Химиченко. І додавання суфікса -ко до власних імен (про що буде йти розповідь далі) – це явища суто українські, що мають як етнічне так і соціологічне підґрунтя. Суфікс -ко, за допомогою якого регулярно утворювалися зменшувальні (фамілярні, або «домашні») форми, походить, певно, ще з дохристиянського ономастикону, а в сучасності зберігається як у власних іменах людей (Гришко, Тишко, Панько та багато інших), так і в прізвиськах свійських тварин (Сірко, Рябо) у казковій назві Котигорошко. Що ж до популярності тих чи інших власних імен, то навряд чи можна назвати лінгвістично або логічно обумовленим реферування деяких з них. Такими популярними стали Остап, Панас, Григір (Григорій), Тарас, Богдан. Зрозуміло, що

популярним одне з цих імен стало завдяки Тарасові Шевченку, інше Богданові Хмельницькому, а до того легко вгадувана внутрішня форма імені Богдан (яке можна вважати калькою від гр. Θεόδωρος) ставить його на одне з чільних місць при виборі імені для дитини. Не можна також логічно пояснити, чому при деяких іменах є набагато більше «домашніх», пестливих скорочень, ніж при інших. Так «поталанило» імені Григорій, при якому у вжитку не менше 10 «домашніх» назв: Гринь, Гришко, Грицик та ін., при цьому більшість з них перетворилася без додавання будь-яких префіксів на прізвища, інші ж отримали «традиційний» суфікс *-енко* (Грінченко, Грищенко, Грищенко та ін.) Можливо, популярність цього імені пов'язана з давно відомими народними піснями як жартівливими, так і сумними, де воно безперечно, є «ключовим словом», піснями, слова і мелодію яких, як свідчить народна пам'ять (або легенда) написала Марія Чурай. «Гяжіння» до двоскладових форм чоловічих власних імен (як повних, так і фамільярно пестливих) дозволяє зробити припущення про глибинний етнічний вплив на усталення цих форм з боку старовинної, та ще не забутої дохристиянської іменної моделі.

Інше питання, яке вимагає звернення до етнічної та соціологічної спадщини – це одна з оригінальних рис українського ономастикону, а саме надзвичайно поширене утворення прізвищ від жіночих імен, узятих переважно не в повній, а «домашній» формі. Основою для таких прізвищ слугували розповсюджені в 19-му та початку 20 ст. імена: Настя, Олена, Катря, Христя, Вівдя від Явдохи, Векла (або Векля від Текли), Горпина, Ганна та ін. Частина прізвищ утворена від скорочених імен, які тепер майже не зустрічаються (Мада і Маго від імені Магдалина), дали прізвища Мадич і Магич. Від одного імені бувають паралельні утворення – з суф. *-енко* та *-ич*: Настенко і Настич, Христенко и Христич, Мокренко і Мотрич. Є також кілька прізвищ, утворених не від імені, а від назви національності (Вірменич, Туркменич) або від умілого заняття (Ткалич). Чому прізвища утворювалися від жіночих власних імен? Можливо, частина таких утворень походила від імен жінок, що залишилися вдовами. Адже існує й помітна кількість носіїв прізвищ Вдовенко (Удовенко, Вдовиченко). Однак значна кількість таких прізвищ могла утворитися від імені дівчат, яких у народі називали покритками і сумна доля яких була оспівана Шевченком. Мабуть, на думку сільської громади, діти цих дівчат («безбатченки») не повинні були залишатися без прізвищ, а мали їх отримати від материнських імен. Прізвища, утворені від жіночих імен або прізвищ, зустрічаються також в інших народів (див. рос. Варюхин, Говорухин, Грязнухин та ін.), проте вони не мають такої питомої ваги в ономастиконі.

Можна припустити, що усталення таких прізвищ в українському ономастиконі сприяв етнічний чинник – давня, «глибинна» повага до жінки-матері, яким би не був її родинний або соціальний статус.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словарь русских личных имен. – М.: «Советская энциклопедия», 1962;
2. Словник власних імен людей / За ред. Л. Г. Скрипник. – К.: «Наукова думка», 1972;
3. *Hoeningwald H.M.* Language Change and Linguistic Reconstruction. – Chicago: The University of Chicago Press, 1960.